

Ekonomické rozhodnutí, nebo politická nutnost?

Ekonomické aspekty znárodnění ve Velké Británii v letech 1945–1951

Jana Brhelová – Lukáš Nikodym – Tomáš Nikodym

Tato studie poukazuje na problémy, jež se z pohledu ekonomické teorie pojí s přerozdělením vlastnických práv ve prospěch státu, analyzuje příčiny a konkretizuje dopady zestátnění na příkladu rozsáhlého procesu znárodnění, který proběhl ve Velké Británii v letech 1945–1951. Výzkum poukazuje na skutečnost, že ačkoli argumenty, jež jsou k obhajobě znárodnění zpravidla používány, stojí na ekonomických základech, samotné rozhodnutí přerozdělit vlastnická práva ve prospěch státu často nemá hlavní oporu v hospodářsko-politické strategii vlády. Otázkou tedy zůstává, co je ve většině případů hlavní motivací vedoucí k rozhodnutí znárodnění realizovat.

ZNÁRODNĚNÍ Z POHLEDU EKONOMICKÉ TEORIE

Z pohledu ekonomické teorie je přerozdělení vlastnických práv ve prospěch státu jedním z problematických státních zásahů majících dlouhodobé negativní ekonomické důsledky. Role státu je zpravidla významnější a míra vládních zásahů do ekonomiky vyšší v krizových obdobích, například v době válečných konfliktů a ekonomických krizí.

Konce válek jsou velice často spojeny s diskusí o selhání liberalismu a tržní ekonomiky.¹ Pro ekonomickou debatu je zásadní především konec první světové války, který ve svém důsledku vedl k počátkům debaty o ekonomické racionalitě socialismu. V průběhu druhé světové války se ve Velké Británii snažil tuto debatu oživit například Friedrich August Hayek, který upozorňoval na kroky vlády směřující k tvorbě socialistické ekonomiky.

ZNÁRODNĚNÍ A JEHO TEORETICKÉ DŮSLEDKY

Problematika znárodnění má hned několik rozměrů. Mezi ně patří například rozměr sociální a etický, ale v neposlední řadě též právní, politický a ekonomický. Vezmeme-li

¹ NIKODYM, T., *The Economic Causes of War and Changes in Post-War Economic Thought: From Keynes to Beneš*, in: *Central European Papers*, 2014, Vol. 2, No. 2, s. 79–92.

v úvahu důvody, z jakých k zestátnění dochází (například poskytování služeb ze strany státu), lze mezi sociální aspekty zařadit například oslabování individuální odpovědnosti a v konečném důsledku i narušení společenských vazeb.²

V rámci etické debaty je možné diskutovat legitimitu takového kroku ze strany vlády, stejně jako relevanci „národních zájmů“. S etickými aspekty souvisí také právní rozměr znárodnění. Právo, přesněji řečeno legislativa, se zabývá legální stránkou věci, tedy za jakých podmínek lze zestátnění provést. Zajímavá je však především otázka zajištění vlády práva v právním systému, který znárodnění připouští. Etická a právní debata jsou tak dvěma stranami téže mince, kdy na jedné straně stojí legitimita a na druhé straně legalita znárodnění. Zásadní je otázka vlády práva (*rule of law*), která je nedílnou součástí kvalitního institucionálního prostředí. Možnost znárodnění (tj. přerozdělení vlastnických práv), podobně jako samotný proces tvorby práva prostřednictvím legislativy, tak otevírá debatu o možnosti zajištění *rule of law* v situaci, kdy existuje monopolní tvůrce práva (legislativy).³

EKONOMICKÉ ASPEKTY ZNÁRODNĚNÍ

S právními dopady přerozdělení vlastnických práv ve prospěch státu⁴ úzce souvisí ekonomické důsledky, s realizací procesu znárodnění spojené. Zásadním problémem, který s sebou znárodnění nese, je neefektivní alokace vzácných zdrojů, jež je výsledkem dvojího přerozdělování, narušení ekonomické kalkulace, přechodu od ziskového k byrokratickému managementu a nepřirozené monopolizace zestátněných odvětví.

Výše uvedené dílčí problémy, vzájemně propojeny prostřednictvím vlastnických práv, je důležité analyzovat podrobněji. Debata o ekonomické racionalitě socialismu,

2 Problematikou narušení struktury společnosti v důsledku omezené individuální odpovědnosti a změny motivací se zabývali například Hans-Hermann Hoppe či Friedrich August Hayek. Například znárodnění sektoru zdravotnictví, stejně jako dopravy, je součástí budování státu blahobytu, který ve svém důsledku přenáší odpovědnost na stát a deformuje tak motivace a odpovědnost jednotlivců. Blíže: HOPPE, H., *Democracy, the God That Failed*, New Brunswick — London 2007, s. 1–43; HAYEK, F. A., *Cesta k nevolnictví*, Praha 1991, s. VII–XIII.

3 Hayek v této souvislosti upozorňuje na nebezpečí opuštění principu konstitucionalismu, který limituje pravomoci zákonodárné moci. Pokud není vláda svázána pevnými pravidly, vzniká riziko, že nebude zajištěna vláda práva ve formě, jak ji definuje například Bruno Leoni, tj. jako předvídatelnost kroků učiněných tvůrci legislativy a vyvarování se častým změnám stanovených pravidel. LEONI, B., *Právo a svoboda*, Praha 2007, s. 55–68; HAYEK, F. A., *Právo, zákonodárství a svoboda*, Praha 1998, s. 273–278.

4 Tvrzení, že se jedná o přesun vlastnických práv ve prospěch státu, je částečně zjednodušené. Například Murray Rothbard totiž ukazuje, že vlastnictví je konečnou správou věci. V konečném důsledku je tedy státní vlastnictví chimérou a vlastníkem je úzká skupina úředníků, která s vlastnictvím může nakládat. K určení vlastnictví viz ROTHBARD, M., *Ekonomie státních zásahů*, Praha 2005, s. 307–309; MISES, L., *Lidské jednání*, Praha 2006, s. 719–725.

probíhající od dvacátých let 20. století, je velice dobře aplikovatelná i na vlnu znárodnění, která proběhla po konci druhé světové války, a to nejen v zemích vznikajícího východního bloku, ale též v západní Evropě včetně Velké Británie.

K narušení racionální ekonomické kalkulace dochází i přesto, že ekonomika jako celek funguje v rámci globální tržní ekonomiky. Ekonomové, například Ludwig von Mises, Friedrich August Hayek a později Peter Boettke, ukazují, že je to právě instituce soukromého vlastnictví výrobních prostředků, která umožňuje ekonomickou kalkulaci napomáhající efektivnímu fungování národních ekonomik.⁵

V případě znárodnění v důsledku odstranění instituce soukromého vlastnictví nutně dochází i k narušení ekonomické kalkulace. Následně je komplikované odhalit špatné záměry a neefektivní využití zdrojů. Může tak docházet ke kumulaci těchto chyb a obtížná je i jejich následná korekce. Navíc, jakkoli je možné argumentovat ve prospěch znárodnění prostřednictvím dostupnosti statků a služeb všem spotřebitelům, přestává být — dle Misesových slov — spotřebitel „kormidelníkem“, jenž určuje, jaké statky se budou produkovat a jaké služby poskytovat.⁶

K neefektivnímu nakládání se zdroji dochází nejen v důsledku narušení ekonomické kalkulace, ale také vinou monopolizace znárodněných odvětví. Jsou to právě vládou vytvořené administrativní monopoly, které mohou zneužívat svého výsadního postavení, protože jsou vůči konkurenci chráněny vládou. Spotřebitel se tedy stává nuceným odběratelem statků a služeb poskytovaných znárodněnými subjekty a není schopen vytvořit tlak na producenta k poskytování jednak poptávané, ale také kvalitní produkce. Producent totiž není v důsledku vládní ochrany dostatečně motivován ke změně samotné produkce a její kvality. Může tedy docházet k poskytování nepotřebného zboží a služeb v nevhodném množství.⁷ V kombinaci s nemož-

5 Mechanismus umožňující ekonomickou kalkulaci dle Misesa, podobně jako funkce cen v teorii rozptýlené znalosti, vyžaduje existenci peněžních tržních cen výrobních prostředků. Jedině v takovém případě totiž mohou ceny poskytovat relevantní informace o relativní vzácnosti, která se neustále mění. K tomu, aby tento mechanismus dobře plnil svou funkci, je potřeba existence trhu výrobních prostředků, na kterém se peněžní ceny vytváří. Ekonomická kalkulace tedy vyžaduje existenci soukromého vlastnictví výrobních prostředků, které je nutným předpokladem pro vytvoření trhu výrobních faktorů. I v případě Hayekovy teorie rozptýlené znalosti je naprosto zásadní existence trhu a tržních cen, umožňující koordinaci a přenos informací. Stejně jako v případě Misesova argumentu je tak kladen požadavek na instituci soukromého vlastnictví, která je základním předpokladem pro vznik cen. Peter Boettke se snaží ukázat, že i přes veškeré metodologické rozdíly mezi Misesem a Hayekem jejich argumenty proti socialismu nebyly v konfliktu. Naopak interpretací Hayekovy teorie rozptýlené znalostí dochází k závěru, že jejich argumenty se vzájemně doplňovaly. Blíže: MISES, L. *Lidské jednání...*, s. 181–211; HAYEK, F. A., *The Use of Knowledge in Society*, in: *The American Economic Review*, Vol. 35, No. 4, 1945, s. 519–530; BOETTKE, P., *Robustní politická ekonomie pro 21. století*, Praha 2011, s. 76–106.

6 MISES, L., *Byrokracie*, Praha 2002, s. 52–70.

7 Standardní neoklasická teorie monopolu opomíjí podmínky, za kterých je monopol schopen svého postavení skutečně zneužít. Při tvorbě monopolů hraje značnou roli vláda, která svým administrativním rozhodnutím může udělit privilegia. K monopolizaci odvětví

ností provádět racionální ekonomickou kalkulaci se takové „podnikání“ často stává ztrátové.⁸

Činnost znárodněných odvětví se stává ztrátovou i kvůli opuštění ziskově orientovaného managementu a jeho nahrazením managementem byrokratickým. Byrokratický management, na rozdíl od toho ziskového, není orientován na realizaci zisku, jeho cílem je pouze plnění příkazů z centra. Poskytování kvalitní produkce a služeb není součástí motivací správce, který je nucen „plnit plán“.⁹ Takový způsob vedení znárodněných odvětví sám o sobě vylučuje racionální ekonomickou kalkulaci, protože odmítá zisk jako cíl své činnosti. Všechny výše uvedené ekonomické aspekty znárodnění spolu tedy úzce souvisí. Nejvíce zasaženi jsou vždy především samotní spotřebitelé, v jejichž „prospěch“ se často k zestátnění přistupuje (minimálně politickou rétorikou). Nejprve dochází k přerozdělení vlastnických práv ve prospěch státu, později pak k přerozdělování ve prospěch spotřebitelů, kteří služeb využívají směrem od spotřebitelů, již služeb a statků nevyužívají. Zohledníme-li navíc skutečnost, že znárodněné sektory mají předpoklady k tomu, aby byly neefektivní a ztrátové, je tato ztráta částečně hrazena z peněz daňových poplatníků — spotřebitelů.

Z pohledu ekonomické teorie je tedy znárodnění velice problematické. Hned z několika důvodů je narušena ekonomická kalkulace a vzniká prostor pro neefektivní alokaci vzácných zdrojů. Zároveň je omezován prostor pro identifikaci a nápravu neefektivní alokace, protože je deformován nejen cenový systém, ale i motivace správců znárodněných subjektů. Sami spotřebitelé, kteří jsou mnohdy ochotni znárodnění podpořit, jsou v závěru zasaženi nejvíce, a to hned několika způsoby, od snižování kvality poskytovaných statků a služeb po dotování ztrátové produkce.

ZNÁRODNĚNÍ NA PŘÍKLADU VELKÉ BRITÁNIE V LETECH 1945–1951

Navzdory závěrům formulovaným na základě ekonomické teorie, se vlády mnoha zemí (s rozdílnou úrovní ekonomické vyspělosti a různým politickým uspořádáním) v průběhu 20. století rozhodly toto opatření realizovat. Mezi státy, v nichž došlo k rozsáhlému zestátnění, patří také Velká Británie, kde po spíše ojedinělých případech z předválečného období proces znárodnění dosáhl největších rozměrů bezprostředně po skončení druhé světové války v letech 1945–1951.

dochází samozřejmě také prostřednictvím znárodnění. Konkurence je v obou uvedených případech vyloučena a vzniká prostor pro využití monopolní síly. Blíže: MISES, L., *Lidské jednání...*, s. 332; ROTHBARD, M., c. d., s. 172–174.

8 Není na místě uvažovat, že by ze strany znárodněných subjektů docházelo k masivnímu znouzňování monopolního postavení vytvořeného administrativními překážkami k tomu, aby odčerpávaly spotřebitelský přebytek zvyšováním cen. Rozhodně lze ale diskutovat kvalitu produktů a služeb, které budou tyto subjekty poskytovat. Bez tržního prostředí správci znárodněných odvětví nebudou dostatečně motivováni ke zvyšování kvality svých služeb.

9 MISES, L., *Byrokracie...*, s. 76–83, 95–100.

EKONOMICKÉ OKOLNOSTI BRITSKÉHO ZNÁRODNĚNÍ V LETECH 1945–1951

Ekonomické problémy, které válka zemi přinesla, byly vpravdě obrovské. Velká Británie trpěla nedostatkem finančních prostředků i jiných zdrojů.¹⁰ Země zůstala i po skončení války finančně závislá na Spojených státech amerických, jež jí spolu s Kanadou poskytly půjčku na poválečnou obnovu;¹¹ další zdroje do země směřovaly v následujících letech v rámci Marshallova plánu (*European Recovery Plan*).¹² Velká Británie se potýkala s výrazným poklesem v exportu a trpěla nedostatkem příjmů ze zahraničí.¹³ Vážným problémem byl rovněž akutní nedostatek základních potravin a surovin. Ekonomické problémy měly dlouhodobý charakter. Přídělový systém ve Velké Británii platil ještě několik let po skončení války a sociální situace obyvatelstva byla velmi neuspokojivá.¹⁴

Nová labouristická vláda, která stanula v čele země po volbách v létě roku 1945, musela neodkladně začít řešit řadu problémů. Co nejdříve bylo nutné zabránit dalšímu odlivu zlatých rezerv ze země a zastavit narůstající dolarový dluh. Dále bylo třeba zabezpečit transformaci válečné ekonomiky a zaručit její efektivní fungování v době míru. V souvislosti s nutností transformace válečné ekonomiky se vláda rozhodla realizovat rozsáhlé znárodnění, které spolu se zavedením politiky plné zaměstnanosti bylo jedním z hlavních volebních cílů Labouristické strany. Tato opatření měla dle vlády vést k efektivnějšímu fungování ekonomiky, rychlejší poválečné obnově a nastartování hospodářského růstu.¹⁵

-
- 10 STONEMAN, W. H., Bankruptcy Depths Probed To Finance U. K. War Effort, *Toronto Daily Star*, 21. 9. 1945, s. 12; Attlee Asks for Wartime Authority: Britain Facing National Bankruptcy, *The Pittsburgh Press*, 5. 8. 1947, Vol. 64, No. 43, s. 10.
 - 11 Americká vláda poskytla prostředky ve výši 3,75 miliardy dolarů. Kanadská vláda přidala další 1,25 miliardy dolarů. Spojené státy trvaly na velmi tvrdých podmínkách. Úrok půjčky byl stanoven na 2 %, Velká Británie musela ustoupit od imperiálního preferenčního systému cel a připojit se k Všeobecné dohodě o clech a obchodu (*General Agreement on Tariffs and Trade*, GATT) a zavést plnou konvertibilitu libry k dolaru. POLLARD, S., *The Development of the British Economy 1914–1967*, London 1969, s. 357; KOVÁŘ, M., *Euroskop* [online], [cit. 2015–05–04], Vznik a vývoj britského Welfare State ve 40.–60. letech 20. století (II.), Dostupné: <<https://www.euroskop.cz/8613/1471/clanek/vznik-a-vyvoj-britskeho-welfare-state-ve-40--60-letech-20-stoleti-ii/>>; The National Archives of the UK (TNA UK), T 247/47.
 - 12 Velká Británie během let 1948–1951 obdržela 23 % z celkového objemu poskytnutých prostředků, což činilo 3,3 miliardy dolarů v peněžních zdrojích a materiální pomoci. TNA UK, T 232/230; TNA UK, CO 535/3189; FOX, D. M., *The Administration of the Marshall plan and British Health Policy*, in: *Journal of Policy History*, 2004, Vol. 16, Issue 3, s. 191–192.
 - 13 Export v roce 1945 činil pouze 46 % z roku 1938 a příjmy ze zahraničí kvůli prodeji aktiv poklesly ze 168 milionů na pouhých 50 milionů liber. THORPE, A., *A History of the British Labour Party*, Basingstoke 2008, s. 120–129; CAIRNCROSS, A., *Reconversion 1945–1951*, in: CRAFTS, N. F. R., — WOODWARD, N. W. C. (eds.), *British Economy since 1945*, Cambridge 1992, s. 25–50.
 - 14 POLLARD, S., c. d., s. 356.
 - 15 TNA UK, T 229/267; CAIRNCROSS, A., c. d., s. 25–50.

POLITICKÉ OKOLNOSTI BRITSKÉHO ZNÁRODNĚNÍ V LETECH 1945–1951

Během druhé světové války začalo v důsledku válkou vyhrocených ekonomických a sociálních problémů docházet k výraznějším změnám ve veřejném mínění a preferencích voličů. Probíhající válečný konflikt však vyžadoval akceschopnou vládu a politickou jednotu. Účast ve válce stmelovala národ a změny nálad voličů se do politického vývoje promítly až po jejím skončení.

Od roku 1940 v čele Velké Británie stála Churchillem vedená válečná koalice, která zemi přivedla k vítězství. V prvních poválečných dnech národ ministerského předsedu oslavoval; pro většinu obyvatel bylo těžko představitelné, že by muž, který výrazně napomohl k porážce nacistického Německa, mohl o svůj post v blízké době přijít.¹⁶ Nadšení obyvatel z vítězství však pomalu opadalo a Konzervativní strana ztrácela podporu. Labouristé se rozhodli nepodpořit pokračování válečné koalice, což odstartovalo významné změny, k nimž na britské politické scéně v následujících měsících došlo.¹⁷ Již v polovině července se v zemi konaly všeobecné parlamentní volby. Konzervativci ve velké míře spoléhali na svého lídra, jehož pověst válečného hrdiny měla přilákat voliče. Ve volbách však s výraznou převahou vyhrála *Labour Party*.¹⁸

Britská veřejnost po skončení války zatoužila po změně a podlehla dobře cílenému a ambicióznímu volebnímu programu.¹⁹ Obyvatelstvo již bylo vyčerpané ze všech válečných útrap a velká většina voličů uvěřila, že více státních zásahů do ekonomiky, znárodnění velké části klíčových odvětví a rozsáhlé sociální reformy by mohly být tím správným lékem na válkou vyhrocené ekonomické a sociální problémy. Labouristická strana se proto v roce 1945 těšila z nebývale velké podpory obyvatelstva, která poprvé za dobu existence strany nepocházela pouze od příslušníků nejnižších společenských tříd.²⁰

Do čela země se po volbách postavil Clement Attlee. Labouristická vláda měla velmi silný mandát; ve volbách získala 393 z celkových 627 křesel. Oproti minulým volbám strana získala o 229 křesel více a disponovala nad ostatními stranami většinou 159 křesel. Labouristé po celou dobu své vlády díky silné většině neměli výraznější problémy s prosazením svých zákonů a realizací reforem.²¹

¹⁶ HENNESSY, P., *Never Again: Britain 1945–1951*, London 1992, s. 56–86.

¹⁷ CHURCHILL, W., *Druhá světová válka, díl 6: Triumf a tragédie*, Praha 1995, s. 565–578, 638–644.

¹⁸ Labouristickou stranu podpořilo 11 967 746 obyvatel, což činilo 48 % volebních hlasů; oproti tomu Konzervativní strana měla s celkovými 9 101 099 hlasy pouze 36% podporu voličů. KOVÁŘ, M., c. d.

¹⁹ Blíže: *Let Us Face The Future: A Declaration of Labour Policy for the Consideration of the Nation*, London 1945, s. 1–12.

²⁰ HENNESSY, P., c. d. s. 56–86.

²¹ BBC, [online], [cit. 2015–04–05], On this day, 1945: Churchill loses general election, Dostupné: <http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/july/26/newsid_3572000/3572175.stm>.

ROZSAH A PRŮBĚH ZNÁRODNĚNÍ

Již během druhé světové války Labouristická strana hovořila o zestátnění klíčových odvětví jako o jednom ze svých hlavních cílů. K jeho realizaci se jí však podařilo přistoupit až po volbách 1945.²² Ve druhé polovině čtyřicátých let 20. století došlo postupně k znárodnění Bank of England, letecké dopravy, uhelných dolů, železniční, silniční i lodní dopravy, rozvodů plynu a elektřiny, výroby železa a oceli. V rámci budování sociálního státu přešly do státních rukou i nemocnice a také část soukromých lékařských praxí.²³

Čtyři pětiny ze všech odvětví znárodněných mezi lety 1900 a 1950 přešly do státních rukou právě v době labouristické vlády. Stát ovládal 20 % britské ekonomiky. Počet osob pracujících ve státě vlastněném sektoru byl 5x vyšší oproti stavu z počátku 20. století — během prvních padesáti let vzrostl z půl milionu na 2,5 milionu osob. Množství kapitálu, který patřil státním podnikům, se také markantně zvýšilo — z pouhých 3 % v roce 1900 na 25 % o půl století později. Na počátku padesátých let tvořily státem vlastněné podniky 12 % HPD země.²⁴

Cílem labouristické vlády bylo dosažení efektivní výroby a zvýšení produktivity práce. K zvýšení produktivity práce se vláda rozhodla na základě zkušeností s válečnou ekonomikou, která předvedla potenciál dlouhodobě dosahovat velké výkonnosti. Vláda byla motivována také skutečností, že i navzdory velmi špatnému poválečnému stavu hospodářství byla úroveň HDP země v roce 1945 vyšší než kdykoliv předtím,²⁵ zatímco ostatní evropské státy válka vrátila o několik desetiletí zpět.²⁶

-
- 22 Návrhy týkající se znárodnění byly projednávány již během války, kdy měl stát pod kontrolou celé mobilizované hospodářství, avšak hlavní strany válečné koalice měly velmi rozdílný názor na soukromé vlastnictví, jehož ochrana měla ve Velké Británii silnou, několik staletí trvající tradici, a které bylo již od dob raného novověku považováno za základ svobody. Válka však změnila názor velké části britské veřejnosti, která by ještě v meziválečných letech nebyla ochotna ideu znárodnění podporovat. Těžké válečné roky nejen sjednotily národ, ale také do jisté míry prolomily třídní bariéry. Výraznou roli sehrálo také zasažení střední třídy markantním nárůstem daní, inflací a poklesem výše příjmů. TNA UK, T 229/267; PIPES, R., *Vlastnictví a svoboda*, Praha 2008, s. 45–53; ERVA, M., *Znárodnění — nástroj státní regulace jako jeden z předpokladů pro vybudování sociálního státu ve Velké Británii v letech 1945–1951*, in: KOVÁŘ, M. (ed.), *Velká Británie a svět v 18.–20. století: Soubor vědeckých statí*, Praha 2008, s. 27–28.
- 23 ABEL, D., *British Conservatives and State Ownership*, in: *The Journal of Politics*, 1957, Vol. 19, No. 2, s. 229; GREGG, P., *The Welfare State: An Economic and Social History of Great Britain from 1945 to present day*, London 1967, s. 64–81.
- 24 CAIRNCROSS, A., c. d., s. 46; MILLWARD, R., *The 1940s Nacionalization in Britain Means to an End or the Means of Production*, in: *The Economic History Review*, 1997, Vol. 50, No. 2, s. 210, 217; ERVA, M., c. d., s. 27–28; LOWE, R., *The Welfare State in Britain since 1945*, Basingstoke 1999, s. 78.
- 25 Tato skutečnost má však malou vypovídací hodnotu o blahobytu samotné společnosti. Nicméně velice často je růst HDP v důsledku enormní angažovanosti státu považován keynesiánskými ekonomy za pozitivní. Liberální ekonomové naopak odmítají válku jako nástroj

Attleeho kabinet díky silné většině v parlamentu zestátnění prosadil bez velkých obtíží. Vláda měla v tomto kroku podporu veřejnosti — dle průzkumů z konce roku 1945 podporovalo znárodnění klíčových odvětví až 62 % Britů. Konzervativci proces zestátnění nijak výrazně nebojkotovali a labouristé nebyli až na výjimky nuceni k výrazným ústupkům.²⁷

Ve Velké Británii došlo k tzv. korporátnímu znárodnění, což v praxi znamenalo, že akcionářem podniků se stal stát, podnik si přesto zachoval svou právní subjektivitu a jeho zaměstnanci se ve většině případů nestali státními zaměstnanci. Zestátnění bylo provedeno na základě teorií nositelů myšlenky znárodnění jako prostředku k dosažení společenského vlastnictví a názoru odborníků považujících jeho realizaci za prostředek účinné ekonomické regulace. Mezi organizátory procesu zestátnění patřil Herbert Morrison²⁸ spolu s Douglasem Jayem²⁹ a Evanem Durbinem,³⁰ kteří byli hlavními tvůrci vládní hospodářské politiky.³¹

Již v říjnu 1945 byla za účelem získání kontroly nad peněžním sektorem znárodněna Bank of England. Tímto krokem vláda získala nejen kontrolu nad monetární po-

růstu prosperity. Například Robert Higgs, na příkladu americké ekonomiky, důsledně odděluje HDP a privátní HDP, které v důsledku válečné ekonomiky bylo mnohem nižší než celková hodnota produktu. Dochází tak k závěru, že žádná válka nemůže vést k blahobytu společnosti. Ke stejnému závěru bychom velice pravděpodobně došli, pokud bychom oddělili celkový a privátní produkt v rámci britské ekonomiky. HIGGS, R., *Wartime Prosperity? A Reassessment of the U.S. Economy in the 1940s*, in: *The Journal of Economic History*, 1992, Vol. 52, No. 1, s. 45–60.

26 CRAFTS, N. F. R. — TONIOLO, G., *Postwar Growth: an overview*, in: CRAFTS, N. F. R. — TONIOLO, G. (eds.), *Economic Growth in Europe since 1945*, Cambridge 1996, s. 4; TOMLINSON, J., *Inventing 'Decline': The Falling behind of the British Economy in the Postwar Years*, in: *The Economic History Review*, 1996, New Series, Vol. 49, No. 4, s. 739–743; MILLWARD, R., c. d., s. 210.

27 ERVA, M., c. d., s. 27–28.

28 Herbert Stanley Morrison, Baron Morrison z Lambethu (1888–1965), britský politik, člen Labouristické strany, dlouholetý člen parlamentu, v letech 1940–1945 zastával post ministra vnitra (*Minister of Home Secretary*), 1945–1951 byl zástupcem ministerského předsedy (*Detupy Prime Minister*), v roce 1951 krátce zastával post ministra zahraničních věcí (*Secretary of State for Foreign Affairs*).

29 Douglas Patrick Thomas Jay, Baron Jay (1907–1996), britský politik, člen Labouristické strany, během druhé světové války participoval na řízení ekonomiky v době nedostatku zdrojů a financí, ve vládě Clementa Attleeho působil na postu tajemníka pro ekonomické a finanční záležitosti na ministerstvu financí (*Economic Secretary to the Treasury*, *Financial Secretary to the Treasury*), byl jedním z nositelů keynesiánského myšlení, které se mu podařilo aplikovat do hospodářské politiky labouristické vlády, v letech 1964–1967 zastával post předsedy na ministerstvu obchodu (*President of the Board of Trade*).

30 Evan Frank Mottram Durbin (1906–1948), britský ekonom a levicový politik, přednášející na London School of Economics, nositel keynesiánských myšlenek, za druhé světové války působil jako osobní asistent Clementa Attleeho a v době jeho vlády byl tajemníkem ministra financí Daltona.

31 HENNESSY, P., c. d., s. 203; ERVA, M., c. d., s. 35.

litikou, dostalo se jí též pravomocí dohlížet na činnost ostatních bankovních institucí v zemi, dávat jim doporučení a požadovat od nich informace.³²

Bez výraznějších obtíží vláda znárodnila také leteckou dopravu, plynárenství, energetiku, telekomunikace a omezila možnost volně disponovat s vlastněnou půdou.³³ Hlavním argumentem ospravedlňujícím tyto kroky bylo tvrzení, že se jedná o odvětví s přirozeně monopolním postavením, která jsou z velké většiny (především plynárenství a energetika) páteří ekonomiky.³⁴

Nejvíce ambiciózním a — co se týče rozsahu — největším projektem labouristické vlády bylo zestátnění železniční, silniční, lodní dopravy i přístavní správy a jejich integrace vedoucí ke vzniku jediné společnosti — Britské komise pro dopravu (*British Transport Commission*).³⁵ Návrh byl vládě předložen Alfredem Barnesem,³⁶ britským ministrem dopravy, který od znárodnění očekával zkvalitnění služeb a zavedení dopravních spojů i do okrajových a odlehlých částí země. Na počátku roku 1947 byl přijat zákon, od kterého si vláda slibovala vytvoření nejefektivnějšího, nejkomfortnějšího, a přitom nejlevnějšího dopravního systému v Evropě.³⁷ Na rozdíl od znárodnění Bank of England, letectví a energetiky se proti tomuto kroku zvedla vlna nevole, a to nejen ze strany konzervativců, ozvala se také veřejnost a mnoho malých soukromých dopravců. Při schvalování zákona proto došlo k průtahům, návrh byl dokonce několikrát upravován, a v roce 1953 konzervativci zákon výrazně pozměnili a navrátili dopravu zpět do soukromých rukou.³⁸

Komplikace vládu potkaly také při znárodnění těžby uhlí. Již v průběhu druhé světové války se o zestátnění dolů vedly diskuse, na straně vlády stály odbory a — dle průzkumů provedených v roce 1944 — velká část veřejnosti ideu státního vlastnictví tohoto sektoru, na rozdíl od výše zmíněného znárodnění dopravních služeb, podporovala také. Důvodem byla především skutečnost, že všichni v převedení odvětví do rukou státu viděli naději na řešení nedostatku uhlí, který je za války velmi sužoval.³⁹ Vláda jako hlavní důvody uváděla neefektivní fungování odvětví, nutnost rozsáhlé modernizace a především výrazného zvýšení produktivity.⁴⁰ Zestátnění vzbuzovalo

32 Bank of England in Public Hands, *The Spokesman* — Review, Oct 11, 1945, 63D YEAR, No. 150, s. 2; TNA UK, T 229/267; ERVA, M., c. d., s. 29–34.

33 U. K. Private Citizen to Lose Right to Do as He Likes with His Land, *The Montreal Gazette*, 9. 1. 1947, s. 9; Consolidation of Gas is Aim in Britain, *Prescott Evening Courier*, 24. 5. 1948, s. 6; Britain to Nationalise Power and Railways, *Spokane Daily Chronicle*, 19. 11. 1945, s. 9; Resistance to Nationalisation Grows in Britain, *The Sydney Morning Herald*, 26. 11. 1945, s. 2.

34 ERVA, M., c. d., s. 36–38.

35 GREGG, P., c. d., s. 64–81; Transport Bill, *The Glasgow Herald*, 29. 1. 1946, s. 4.

36 Alfred John Barnes (1887–1974), britský politik, 1924–1945 člen parlamentu za Cooperative Party, které byl zároveň zakladatelem, strana po celou dobu úzce spolupracovala s Labouristickou stranou, v letech 1945–1951 zastával post ministra dopravy (*Minister of Transport*) a stál za plámem znárodnění celého odvětví.

37 CAIRNCROSS, A., c. d., s. 46; GREGG, P., c. d., s. 64–81; ABEL, D., c. d., s. 232–236.

38 Storm in Britain Over Transport Bill, *The Sydney Morning Herald*, 26. 5. 1947, s. 2; ERVA, M., c. d., s. 39–44.

39 GREGG, P., c. d., s. 64–81; ERVA, M., c. d., s. 43.

40 Drastic Reforms Promised by British Labour Party, To Nationalise All Industry, *The Lewiston Daily Sun*, Jul 27, 1945, s. 1.

ve veřejnosti i samotných hornících velká očekávání. Hornictvo doufalo ve vyšší mzdy a lepší pracovní podmínky, především pak zkrácení pracovní doby a více dnů volna. Spotřebitelé — průmyslové podniky i britská veřejnost — si představovali, že státní vlastnictví zaručí dostatek uhlí za nízké ceny a jeho bezproblémové dodávky. Je tedy jasně patrné, že požadavky obou stran bylo pro vládu velmi problematické splnit. Vláda se o to snažila pomocí rozsáhlých subvencí. Problémem byla také skutečnost, že původní vlastníky bylo samozřejmě nutné odškodnit. Výše kompenzačních plateb, která činila 164 milionů liber, byla jedním z hlavních důvodů stížností odpůrců znárodnění uhelného průmyslu. Kritiky znárodnění byli především konzervativci, kteří vystupovali s názorem, že státní vlastnictví rozhodně není zárukou zvýšení produktivity, zlepšení efektivity a provedení rychlé a kvalitní modernizace odvětví. Navzdory odporu labouristé zákon o znárodnění prosadili a zřízením Národního uhelného úřadu (*National Coal Board*) získali rozhodovací pravomoci nad celou britskou produkcí uhlí. Ta v prvních poválečných letech dosahovala obrovských rozměrů, její objem byl dokonce srovnatelný s objemem produkce všech ostatních západoevropských států. Důležitost uhlí navíc dokazuje fakt, že v dané době tvořilo 93 % národních paliv.⁴¹

Zatímco u těžby uhlí činili vládě problémy pouze členové parlamentu (převážně z řad opozice), proti zestátnění železářského a ocelářského průmyslu se vyslovily také odbory a veřejnost. Labouristé o znárodnění těchto dvou odvětví stáli již delší dobu. Své ambice poprvé nastínili již ve volebním prohlášení v roce 1931 a zopakovali je také ve všech následujících.⁴² Poté, co zvítězili ve volbách, se očekávalo, že dojde k co nejrychlejšímu zestátnění železářského i ocelářského průmyslu. Oproti předpokladům se však situace vyvíjela značně odlišně a kvůli znárodnění těchto odvětví došlo dokonce k rozepřím nejen uvnitř strany, ale i mezi jednotlivými členy labouristické vlády.⁴³ K rychlému převedení do státních rukou nedošlo, jelikož v prvních poválečných letech produkce uspokojivě stoupala⁴⁴ a vláda se obávala, že

41 ERVA, M., c. d., s. 43–44; GREGG, P., c. d., s. 64–81; URWIN, D. W., *The Community of Europe: A History of European Integration since 1945*, London 1992, s. 28; State Ownership Hit by Churchill, *The Free Lance Star*, 27. 10. 1947, s. 9.

42 MILLWARD, R., c. d., s. 227–228; CAIRNCROSS, A., c. d., s. 46; GREGG, P., c. d., s. 64–81; SCHENK, C. C., *The Decline of Sterling: Managing the Reathreat of an International Currency 1945–1992*, Cambridge 2010, s. 60–68.

43 V Labouristické straně se postupem času vytvořily dva silné tábory. V čele odpůrců znárodnění stál Herbert Morrison, silným zastáncem byl naopak Aneurin Bevan. Ani jedna ze stran sporu nebyla schopná získat na svou stranu silnou většinu členů strany. V době šterlinkové krize navíc začalo postavení ministerského předsedy upadat a Morrison začal silněji tlačit na zachování stávající organizace železářského a ocelářského průmyslu. Proti tomu však musel vystoupit ministr zahraničí Bevin, který zrovna v této době usiloval o zavedení státní produkce uhlí v Porúří a znárodnění ve své vlastní zemi by pro něj bylo dobrým přesvědčovacím argumentem a pro Německo následováním hodným příkladem. Clement Attlee se nakonec rozhodl odložit realizaci znárodnění až na dobu mezi lety 1948 a 1949. ERVA, M., c. d., s. 50–53.

44 Výroba oceli měla ve Velké Británii vzestupnou tendenci již od počátku třicátých let 20. století. Velká hospodářská krize výrazně změnila přístup k mezinárodnímu obchodu,

znárodnění by mohlo tento vývoj zvrátit. Pro Velkou Británii byla vysoká produkce těchto dvou odvětví velmi důležitá, železářský a ocelářský průmysl totiž úzce spolupracoval s většinou strojírenských odvětví, která zajišťovala hlavní složky britského exportu.⁴⁵ Nutnost znárodnění výroby železa a oceli labouristé odůvodňovali tvrzením, že pouze státní vlastnictví umožní provést modernizaci, prosadit plány rozvoje výroby a zajistit efektivní produkci. Prostřednictvím znárodnění chtěla vláda dosáhnout také zvýšení ceny oceli. Cena britské produkce totiž byla — ačkoliv země zajišťovala dvě třetiny z celkové produkce všech zemí západní Evropy — nižší, než tomu bylo ve státech ostatních. Kritici znárodnění naopak poukazovali na to, že nelze zpochybňovat fakt, že v případě zachování soukromého vlastnictví by také došlo k rozvoji, modernizaci i zvýšení efektivity produkce. Toto své tvrzení navíc dokazovali skutečností, že hned po skončení války začalo docházet k uspokojivému růstu objemu produkce.⁴⁶ Po řadě jednání a učinění několika kompromisů nakonec došlo k prosazení zákona o znárodnění, který byl schválen v říjnu roku 1948.⁴⁷ Mělo dojít k zestátnění 107 společností s kapitálovou hodnotou 195 milionů liber a 200 tisíci zaměstnanci. Stát získal pravomoc řídit podniky zodpovídající za velkou část produkce železa i oceli v západní části Evropy. Vládě se však do konce volebního období nepodařilo převést do státního vlastnictví všechny společnosti a velká nespokojenost se znárodněním obou odvětví vedla konzervativce k jejich opětovné privatizaci.⁴⁸

S rozsáhlým znárodněním největších a nejdůležitějších odvětví byl úzce spjat také další z cílů labouristické vlády — zavedení politiky plné zaměstnanosti. Vláda totiž při realizaci politiky plné zaměstnanosti stavěla na předpokladu, že právě ta část ekonomiky, která v rámci znárodnění přejde do státních rukou, může zaručit co nejvyšší počet pracovních míst.⁴⁹

jehož podoba se vrátila kvůli zavedení ochranných cel zpět do doby před rokem 1846. Navíc ve Velké Británii v roce 1932 producenti uzavřeli dohodu a vytvořili kartel (*British Iron and Steel Federation*), který si na vládu o rok později vymohl 33% celní ochranu před zahraniční konkurencí. Došlo také k fixaci cen, kontrole konkurence a zavedení dovozních kvót. Vrcholu produkce obou odvětví samozřejmě dosáhla během druhé světové války, což bylo však způsobeno výjimečnou mobilizací všech zdrojů. Po skončení války nedošlo k výraznému propadu a produkce byla od roku 1945 opět na vzestupu. TNA UK, T 228/150; ERVA, M., c. d., s. 50–53.

45 GREGG, P., c. d., s. 64–81.

46 ABEL, D., c. d., s. 227, 237; URWIN, D. W., c. d., s. 28; GREGG, P., c. d., s. 64–81.

47 New Steel Bill Has Vast Scope, *The Age*, 30. 10. 1948, s. 1.

48 MILLWARD, R., c. d., s. 227–228; GREGG, P., c. d., s. 64–81.

49 TNA UK, CAB 139/123; TNA UK, T 229/267; ERVA, M., c. d., s. 53–55; SOUKUP, J., *Euroskop* [online], [cit. 2015–05–04], Vznik a vývoj britského Welfare State ve 40.–60. letech 20. století (I.). Dostupné: <<http://www.euroskop.cz/8613/839/clanek/vznik-a-vyvoj-britskeho-welfare-state-ve-40--60-letech-20-stoleti-i/>>.

MOTIVY BRITSKÉHO ZNÁRODNĚNÍ: EKONOMICKÉ ROZHODNUTÍ, NEBO POLITICKÁ NUTNOST?

Na základě výše řečeného je jasné patrné, že důvody, jimiž vláda ospravedlňovala rozsáhlé znárodnění, jsou v rozporu s ekonomickou teorií. Některé cíle, jichž mělo být znárodněním dosaženo, lze považovat za konfliktní. Jedná se především o snahu o zvýšení efektivnosti výroby a produktivity práce na jedné straně, a úsilí o zavedení plné zaměstnanosti na straně druhé.

Argument o zvyšování efektivnosti se ve světle ekonomické teorie navíc jeví jako nerealistický. Nic na této skutečnosti nemění ani fakt, že došlo k tzv. korporátnímu znárodnění, protože i s ním jsou nutně spojeny všechny problémy související s přechodem od ziskového k byrokratickému managementu.⁵⁰ Také otázka přirozeně monopolních odvětví je poměrně problematičtější. Samotný fakt, že na trhu v konkrétním okamžiku existuje jediný producent, neimplikuje potřebu regulace ze strany státu, stejně jako nutnost dané odvětví znárodnit. V této souvislosti akcentují ekonomové Pascal Salin a Murray Rothbard roli spotřebitelské poptávky, jejíž elasticita (citlivost reakce na změnu cen a důchodu) se často podceňuje.⁵¹ To, že v určitých odvětvích je počet producentů velmi malý, je totiž do značné míry ovlivněno poptávkou, jejíž elasticita determinuje, nakolik je monopol či oligopol schopen využívat svého dominantního postavení na trhu.

Argumenty, jimiž britská vláda ospravedlňovala převod klíčových odvětví do rukou státu, se v kontextu ekonomické teorie jeví jako nedostatečné a samotné znárodnění tedy nelze považovat za vhodnou cestu k efektivní transformaci směrem k mírové ekonomice.⁵² Hospodářský vývoj v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století tyto závěry do značné míry potvrdil.⁵³

50 Uvážíme-li již zmíněný labouristický cíl plné zaměstnanosti, musí být zřejmé, že úkoly byrokratického managementu nejsou slučitelné s orientací na zisk, který je charakteristický pro ekonomický management.

51 Salin a Rothbard docházejí k závěru, že i vysoce koncentrovaná odvětví mohou být ekonomicky efektivní, protože se jedná o tržní situaci, která odráží momentální spotřebitelské preference. Zejména Salin pak zpochybňuje tradiční argumentaci prostřednictvím existence výnosů z rozsahu a do popředí staví elasticitu poptávky, která představuje účinný „regulační“ mechanismus. Blíže: SALIN, P., *Ekonomická harmonizace*, Praha 2003, s. 137–139; ROTHBARD, M., *Man, Economy, and State with Power and Market*, Auburn 2009, s. 636–643.

52 Již během války upozorňoval Hayek na problémy spojené s příklonem k socializaci ekonomiky. Poválečná obnova ekonomiky je však velice často doprovázena odklonem od liberálních myšlenek. Zatímco se Hayek snažil upozornit na nedostatky plánované ekonomiky, probíhala debata o nutnosti řízení poválečné ekonomiky na mezinárodní úrovni. I přes Hayekovu snahu oslovit co nejširší publikum došlo k realizaci „socialistické“ vize ekonomické transformace. Blíže: HAYEK, F. A., *Cesta...*, s. 23–52; HEXNER, E., *International Cartels in the Postwar World*, in: Southern Economic Journal, 1943, Vol. 10, No. 2, s. 114–135.

53 EDGERTON, D., *Warfare state: Britain 1920–1970*, Cambridge 2006, s. 364; POLLARD, S., c. d., s. 518; TOMLINSON, J., c. d., s. 731–757; DUNKERLEY, J. — HARE, P. G., *Nationalised Industries*, in: CRAFTS, N. F. R. — WOODWARD, N. W. C. (eds.), *British Economy since 1945*, Cambridge 1992, s. 549.

Odpověď na otázku, proč britská vláda k zestátnění velké části významných odvětví průmyslu i sektoru služeb přistoupila, lze tedy jen stěží nalézt v tehdejší koncepci labouristické hospodářské politiky nebo v dané době velmi populární keynesiánské ekonomické teorii. Motivace k rychlé realizaci rozsáhlého znárodnění, stejně jako zřízení britského *Welfare state*, byly totiž především politického charakteru.

Po skončení druhé světové války Labouristická strana měla nebývale silnou voličskou podporu, po volbách v roce 1945 získala velmi silný mandát a nad ostatními stranami disponovala většinou. Strana byla poprvé v situaci, ve které si mohla bez větších problémů dovolit prosadit značnou část svých dlouhodobých cílů, především pak realizovat rozsáhlé znárodnění, zavést politiku plné zaměstnanosti a položit základy novodobého britského *Welfare state*.

Labouristé si zároveň již od počátku svého volebního období uvědomovali, že silné postavení, které v britské politice získali, je jedinečné a dlouhodobě neudržitelné. Možnost, že v dalších volbách nevyhrají, nebo v případě vítězství nebudou nad konzervativci disponovat výraznou většinou, byla velmi reálná⁵⁴ a Attleeho kabinet si tedy nemohl dovolit promeškat výjimečnou příležitost k realizaci opatření, pro která by labouristé nezískali podporu od zástupců jiných politických stran.

K znárodnování vláda s ohledem na výše popsané okolnosti přistoupila velmi rychle a v co nejširším měřítku. Díky silnému mandátu, kterým labouristé disponovali, byly zákony o převodu jednotlivých odvětví do rukou státu až na ojedinělé výjimky schváleny bez významných problémů. Ze strany veřejnosti se politika labouristické vlády především v prvních poválečných letech těšila poměrně velké podpoře. Zestátnění spolu se zřízením komplexního sociálního systému a politikou plné zaměstnanosti bylo hlavním bodem labouristického volebního programu z roku 1945 a vláda si samozřejmě prostřednictvím splnění vytyčených volebních cílů snažila udržet přízeň britských voličů.

ZÁVĚR

Na základě výše uvedených skutečností je již zřejmá odpověď na otázku, zda argumenty, které britská vláda za účelem obhajoby rozsáhlého zestátnění použila, byly shodné se skutečnými důvody, které k rychlé realizaci tohoto kroku v letech 1945–1951 vedly. Přes všechny problémy, které se s procesem znárodnění z pohledu ekonomické teorie pojí, jsou rozhodnutí o zestátnění ve valné většině případů odůvodňována nutností dosažení ryze ekonomických cílů. Mezi nejčastěji používané argumenty zpravidla patří dosažení efektivní produkce a zlepšení situace spotřebitelů. Samotné rozhodnutí k tomuto kroku přistoupit je však velmi často spíše politickým nežli ekonomickým rozhodnutím.

O skutečnosti, že rozsáhlé znárodnění, které ve Velké Británii proběhlo v letech 1945–1951, bylo realizováno především z politických důvodů, svědčí také fakt, že k převodu velké části klíčových odvětví do rukou státu došlo v době, kdy sice rozložení sil na britské politické scéně bylo nebývale příznivé a podpora ze strany voličů ma-

⁵⁴ HENNESSY, P., c. d., s. 56–86.

ximální, avšak stav britské ekonomiky byl velice špatný a z ekonomického hlediska bylo toto období pro provedení těchto změn zcela nevhodné.

ABSTRAKT

EKONOMICKÉ ROZHODNUTÍ, NEBO POLITICKÁ NUTNOST?

EKONOMICKÉ ASPEKTY ZNÁRODNĚNÍ VE VELKÉ BRITÁNII V LETECH 1945–1951

Studie je věnována problematice státních zásahů. Na příkladu znárodnění výzkum poukazuje na dlouhodobé negativní důsledky, které se z pohledu ekonomické teorie s přerozdělením vlastnických práv ve prospěch státu pojí. Závěry práce jsou formulovány za pomoci spojení ekonomické teorie a historie. Příčiny a dopady přerozdělení vlastnických práv ve prospěch státu jsou analyzovány na případu znárodnění, které bylo realizováno ve Velké Británii labouristickou vládou v letech 1945–1951. Cílem výzkumu je poukázat na komplikovanost převodu majetku do státních rukou a upozornit na skutečnost, že ačkoliv většina státních zásahů do ekonomiky je ospravedlňována ryze ekonomickými argumenty, samotná rozhodnutí tato opatření realizovat vychází ve většině případů ze snahy dosáhnout politických cílů.

KLÍČOVÁ SLOVA

Ekonomický liberalismus, státní zásahy, znárodnění, Velká Británie

ABSTRACT

AN ECONOMIC DECISION OR POLITICAL NECESSITY?

THE ECONOMIC ASPECTS OF NATIONALIZATION IN GREAT BRITAIN: 1945–1951

The study deals with government interventions. Main objective is to discuss negative long-term consequences of nationalization. Conclusions are drawn by using the methods of economic theory and economic history. Causes and consequences of redistribution of property rights from private subjects to the state are analysed on the case of nationalization that was carried out in Great Britain during the years 1945–1951. The goal of research is to show that the transfer of property rights from private to state hands is complicated and to point out the fact that whole process is more based on political decisions than on economic arguments which are commonly used to justify the political aims.

KEYWORDS

Economic liberalism, government interventions, nationalization, Great Britain

Jana Brhelová | Department of Economic History University of Economics in Prague |
brhelova.j@gmail.com

Lukáš Nikodym | Department of Economic History University of Economics in Prague |
nikodym.lukas@gmail.com

Tomáš Nikodym | Department of Economic History University of Economics in Prague |
nikodym.tomas@gmail.com